

Moralės ir teisės filosofija

TOMO AKVINIEČIO ŽMOGAUS LAISVĖS TEORIJOS TYRIMAI XX AMŽIUJE (II STRAIPSNIS)

Lina Šulcienė

Kauno technologijos universitetas
Filosofijos ir kultūrologijos katedra
Gedimino g. 43, LT-3006 Kaunas
Tel. /faks (27) 32 37 47

XX amžiuje Tomo Akviniečio laisvės teorija susilaukė daugelio tyrėjų dėmesio. Išsiskyrė dvi šių tyrimų kryptys. Vienoje iš jų analizuojama Tomo Akviniečio prigimtinio įstatymo samprata, kitoje – bendroji jo laisvės ir laisvos žmogaus veiksenos teorija. Šiame straipsnyje aprašomi kai kurie aktualūs antrosios tyrimų krypties klausimai.

Raktažodžiai: Tomo Akviniečio etika, žmogaus laisvės problema, neotomizmas.

1. Tomo mąstymo apie laisvą žmogaus veikseną pokyčio teorijos ir jos kritikos apžvalga

Trečiojo dešimtmečio antroje pusėje Domas Odo Lottinas O. S. B. paskelbė keletą straipsnių, kurie 1929 metais buvo išleisti atskiru rinkiniu.¹ Juose jis išdėsto savo idėją dėl Tomo mąstymo apie laisvą žmogaus veikseną pokyčio. Pasak Lottino, *liberum arbitrium* samprata vėlyvajame Tomo kūrybos periode, konkrečiai *Summae Theologicae Prima Secundae* (1269–1270) ir *De Malo* q. 6 (1270), lyginant su vadinamuoju ankstyvuoju, būtent *De Veritate* (1256–1259), *Summa contra gentiles* (1259–1264) ir vi-

durinioju, *Summae Theologicae Prima Pars* (1266–1268) periodu, yra stipriai pakitusi.² Ankstyvuosiuose ir viduriniojo laikotarpio dar-

² Veikalų datos pateiktos, remiantis Jameso A. Weishepto O. P. tyrimais (*Friar Thomas d'Aquino. His Life, Thought, and Work*. New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City, 1974; čia naudotasi jos lenkiškuoju vertimu: *Tomasz z Akwinu. Życie, myśl i dzieło*. Poznań: „W drodze“, 1985. 519 p.). Beje, iš esmės tas pačias *De Veritate*, *Summa contra gentiles* ir *Summa Theologica* veikalų datas nurodo ir kiti žymūs istorikai. Pavyzdžiui, tą patį laikotarpį *De Veritate* priskiria Pierre'as Mandonnet (*Les questions disputées de S. Thomas d'Aquin*. Įvadinis straipsnis. Paris: Lethielleux, 1925), Palémonas Glorieux (*Les Quaestions Disputées de Saint Thomas et leur suite chronologique // Recherches de théologie ancienne et médiévale*. Louvain. No 4. 1932. P. 22), Antoine'as Dondaine'as (*Les secrétaires de s. Thomas*. Roma. 1956. P. 209–216); tą pačią *Summa contra gentiles* datą nurodo Angelus Walzas (*Saint Thomas d'Aquin*. Adapt. française par Paul Novarina. Louvain: Publ. Univ, 1962. P. 84), Vernonas J. Bourke (*Aquinas' Search for Wisdom*. Milwaukee: Bruce, 1965. P. 123–124), Ignatius T. Eschmannas (*A Catalogue of St. Thomas's*

¹ D. O. Lottin. *La théorie du libre arbitre depuis S. Anselme jusqu'à S. Thomas d'Aquin*. St. Maximin-Louvain, 1929. 163 p.

buose (pavyzdžiui, *De Veritate* q. 22, a. 12; *Summa contra Gentiles* III, cp. 89; *Summae Theologicae Prima Pars*, q. 82, a. 4) pagrindiniu laisvo veiksmo principu Tomas laikąs protą, o vėlyvuosiuose (pavyzdžiui, *De Malo* q. 6; *Summae Theologicae Prima Secundae*, q. 9, a. 4) – valią.³ Be to, pasak Lottino, *De Malo* q. 6 struktūra labai skiriasi nuo esančios ankstesniuose *liberum arbitrium* galiui skirtuose veikaluose. Išnykusi *voluntas* ir *liberum arbitrium* perskyra, o atsiradusi specifikuojimo laisvės ir vykdymo laisvės perskyra. Tai rodą ne terminijos, bet doktrinos pokytį.

Nors 1929 metais publikuotame straipsnyje Lottinas buvo kiek nuosaikesnis, prie-

šindamas *De Veritate* ir *De Malo* q. 6, tačiau jo nuostata dėl pokyčio išlieka.⁴ Čia jis pateikia dar vieną argumentą: *De Malo* q. 6 sąryšį su 1270 metų pasmerkimu. Pasak Lottino, galima manyti, kad Tomo požiūrio į valią pasikeitimą inicijavęs Paryžiaus vyskupas Stephenas Tempieris, kuris 1270 m. gruodį paskelbė draudžiamų filosofinių tezių sąrašą. Manoma, viena iš jų (devintoji) galėjusi būti skirta Tomui: „Kad *liberum arbitrium* yra ne aktyvi, o pasyvi galia; kad ji būtinai judinama to, kas siekiama“.⁵ Pasak Lottino, Tomą paveikusi prieš jį nukreipta opozicija, todėl apie tą patį laiką rašytame *De Malo* q. 6 jis savo požiūrį pakeitęs.

Works: Bibliographical Notes, paskelbtas knygoje E. Gilson. *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas*. New York: Random House, 1956. P. 385–386). Dauguma tyrėjų sutaria ir dėl *Summa Theologica* rašymo laiko, nors diskutuoja dėl *Prima Secundae* ir *Secunda Secundae* dalių, kurių datas tiksliai nustatyti sudėtinga. Daugumos nuomone, *Prima Pars* buvo parašyta Romoje: pradėta 1268 metais (nors pats veikalas jau buvo sumanytas 1265 metais), o baigta 1268 metų lapkritį (Weisheipl, p. 441–442). Weisheiplo nuomone, *Prima Secundae* buvo pradėta taip pat Italijoje, 1268 metais. Tiek jo, tiek daugumos istorikų manymu, *Secunda Pars* buvo rašoma antrąsyk Tomui dėstytojaujant Paryžiuje, 1269–1272 metais. Pasak Eschmanno, *Prima Secundae* turėjusi būti baigta 1270 m. viduryje, tuo pat metu turėjusi būti pradėta *Secunda Secundae* (Eschmann, p. 387–388). Weisheiplas mano, kad *Prima Secundae* baigta 1270 metų pabaigoje, o *Secunda Secundae* – 1272 pavasarį. Tada buvę parašyti ir pirmieji *Tertia Pars* klausimai (Weisheipl, ten pat). Ir Weisheiplas, ir Eschmannas sutaria, kad Tomas nutraukė darbą ir prie *Tertia Pars*, ir prie *Summa Theologica* 1273 metais gruodžio 6 dieną. Jis baigė ties *ST* III, q. 90, a. 4 (Weisheipl, ten pat; Eschmann, ten pat).

Daugiausia nesutarimų sukelia *De Malo* klausimų data. Pirmųjų Tomo raštų katalogų pagrindu ją sunku nustatyti. Iš esmės svarstomos dvi galimybės: 1266–67 akademiniai metai Romoje arba 1269–1270 ir vėlesni metai Paryžiuje. Abi jos turi karštų šalininkų. Visi jie savo argumentaciją grindžia *De Malo* sąryšiu su *Summae Theologicae Secunda Pars*, nes abiejų veikalų klausimai siejasi tarpusavyje. Tiesa, ne doktrinos tapatumo, bet tematikos plėtojimo požiūriu. 1266–1267 akademiniams metams Romoje *De Malo* priskiria, pavyzdžiui, R. A. Gauthier (La date du commentaire de saint Thomas sur l'Éthique a

Nicomaque // *Recherches de théologie ancienne et médiévale*. 1951. No 15. P. 66–105). Pierre'as Mandonnet mano, kad tai buvęs 1263–1268 metų laikotarpis (Chronologie des questions disputées // *Revue Thomiste*. 1918. No 23. P. 284–285, 342, 346, 354). Kitaip mano Angelus Walzas (Walzas, ten pat). Pasak jo, *De Malo* buvo diskutuojamas Paryžiuje 1269–1272 metais.

Mūsų dėmesio centre yra *De Malo* q. 6, dėl kurio atsiradimo labiausiai nesutariama. Mat kai kurių tyrėjų nuomone, du iš šešiolikos *De Malo* klausimų – q. 6 (skirtas laisvės problemai) ir q. 16 (skirtas šėtono problemai) – iškrenta iš bendrojo *De Malo* konteksto (D. O. Lottin. La date de la Question Disputée *De Malo* de Saint Thomas d'Aquin // *Revue d'histoire ecclésiastique*. 1928. No 24. P. 373–388; Weisheipl, p. 444). Nors visuose išliksiuose rankraščiuose šie du tekstai yra jau įtraukti į šeštojo ir šešioliktojo klausimų poziciją *De Malo* klausimų sąrašė, pasak jų, abu jie buvę prijungti prie *De Malo* formuojant Tomo veikalų pirmuosius katalogus po jo mirties. Lottino nuomone, *De Malo* q. 6 buvo diskutuojamas Paryžiuje, antrojo Tomo dėstytojavimo ten metu, t. y. 1269–1270 metais, prieš *Summae Theologicae Prima Secundae* q. 9–10 rašymą (Lottin, ten pat). Weisheiplas ir Glorieux nurodo 1270 metus (Weisheipl, p. 445; Glorieux, p. 1–33).

³ D. O. Lottin. La date de la Question Disputée *De Malo* de Saint Thomas d'Aquin // *Revue d'histoire ecclésiastique*. 1928. No 24. P. 373–388.

⁴ D. O. Lottin. Le libre arbitre chez saint Thomas d'Aquin // *Revue thomiste*. 1929, No 12, perspausdintas *Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles*. Vol. 1. Louvain-Gembloux, 1942.

⁵ *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle. Vol. I. Paris. 1899. P. 48.

Po kelerių metų pasirodžiusiame straipsnyje Lottinas vėl įrodinėja pokytį Tomo mąstyme.⁶ Čia jis teigia, kad ankstyviesiems Tomo veikalams, ypač *De Veritate*, esą aiškiai būdingas intelektualinis determinizmas. Mat juose valia visuomet seka protu.⁷ Tuo tarpu jau *Prima Pars* šio determinizmo nebėra, nes čia valia įgaunanti veikiančiosios priežasties statusą, nepaisant to, kad veikti ją judina proto pateikiamas objektas.⁸ Be to, *De Veritate* Tomas priskiria intelektui tiek formalų, tiek tikslo priežastingumą („intelektas judina tikslo būdu; juk tokiu būdu suvoktas gėris siejasi su valia“⁹), o *De Malo* q. 6 tikslo priežastis yra valia. Taip, pasak Lottino, iš Tomo veikalų pamažu išnykstanti proto kaip determinuojančio prado idėja.¹⁰

Vienintelis tuo metu gyvai sureagavęs į Lottino tyrimus buvo Bernardas Lonerganas S. J.¹¹ Jis visiškai pritarė Lottino pozicijai ir suformulavo dar tris naujus argumentus jai įrodyti: 1) *De Veritate*, *De potentia* ir *Summae Theologicae Prima Pars* laisvė prilyginama neprievartai, arba prievartos nebuvimui; tuo tarpu *De Malo* q. 6 tokia pozicija griežtai atmetama „kaip eretiška, destruktivi, ..., naikinanti visą moralę, svetimą visoms mokslinėms ir filosofinėms mintims, pozicija, kuri yra arba amoralumo, arba nekompetencijos padarinys“;¹² 2) vėlyvuosiuose darbuose Akvinietis

įveikęs „aristotelinę valios kaip pasyviosios potencijos doktriną“; *De Malo* q. 6 atsiranda veiksmo vykdymo ir jo specifikacijos perskyra, su kurios pagalba jis šią doktriną atmeta, valia pristatoma kaip aktyvi galia; ankstyvoji Tomo valios teorija buvusi „laikinas klydimas“; 3) *liberum arbitrium* terminas laikui bėgant Tomui virsta pertekliniu.¹³

1942 m. Lottinas publikavo visą papildytą savo tyrimų medžiagą monumentalaus veikalo *Psychologie et Morale aux XII et XIII siècles* pirmajame tome.¹⁴ Šis leidinys susilaukė daugiau dėmesio negu ankstesni. Jo nuostatų dvasia Josephas Romitis P. I. M. E. 1949 metais parašė veikalą, kuriame chronologiniu aspektu analizavo žmogaus veiksmo sampratą Tomo kūrybiniame palikime.¹⁵ Jis pritaria Tomo mąstymo pokyčio idėjai ir įrodinėja ją. Jo argumentai: 1) *De Malo* q. 6 valia pristatoma kaip aktyvi galia; 2) tik šiame veikale naudojama vykdymo ir specifikacijos laisvių perskyra; 3) ankstyvuosiuose tekstuose protas santykije su valios veikimu laikomas tikslo, vėlyvuosiuose – formaliąja priežastimi.¹⁶

Po metų, 1950, George'as P. Klubertanzas S. J. jau rašė, kad Lottinas ir Lonerganas „įrodė, jog šv. Tomo valios teorija tarp Komentarų Sentencijoms ir *Prima Secundae* patyrė reikšmingą pokytį“.¹⁷

Lonerganui oponavo Marianne Miller Childress.¹⁸ Ji neigė vieną iš Lonergano teiginių, esą Tomas iš pradžių laikęs tikslo ir vei-

⁶ D. O. Lottin. *Liberte humaine et motion divine de s. Thomas d'Aquin a la condamnation de 1277 // Recherches de theologie ancienne et medievale*. 1935. No 7. P. 52–69, 156–173.

⁷ Ten pat. P. 56

⁸ Ten pat. P. 55. Lottinas kalba apie *ST I*, q. 82, a. 4.

⁹ Ten pat. P. 54–55. Kalbama apie *De Veritate*, q. 22, a. 12, ad 3.

¹⁰ Ten pat. P. 163.

¹¹ B. Lonergan. *St. Thomas' Thought on Gratia Operans // Theological Studies*. 1941. No 2. P. 289–324; 1942. No 3. P. 69–88, 375–402, 533–578.

¹² Ten pat. P. 534. Lonerganas prafrazuoja *De Malo* q. 6 *Respondeo* pradžioje esantį tekstą.

¹³ Ten pat. P. 533–536.

¹⁴ D. O. Lottin. *Psychologie et Morale aux XII et XIII siècles*. Vol. I. Louvain-Gembloux, 1942. P. 11–389.

¹⁵ J. Romiti. *De Processu evolutivo de actu humano completo in operibus S. Thomae Aquinatis*. Milan, 1949.

¹⁶ Ten pat. P. 51–74.

¹⁷ G. P. Klubertanz. *The Unity of Human Activity // Modern Schoolman*. 1950. No 27. P. 75–103.

¹⁸ M. M. Childress. *Efficient Causality in Human Actions // Modern Schoolman*. 1951, No 28. P. 191–222.

kiančiaja priežastimi intelektą, o vėlyvajame kūrybos periode – valią. Pasak jos, Tomas niekuomet nelaikęs intelekto veikiančiaja priežastimi.¹⁹

Kita oponentė, Rosemary Z. Lauer, nors teikė deramą pagarbą Lottino autoritetui ir tyrimams, kvestionavo tiek jo tezę, esą dėl Paryžiaus vyskupo Stepheno Tempier 1270 metų pasmerkimo Tomas pakeitė savo požiūrį valios klausimu, tiek tezę dėl priežastingumo sampratos pokyčio.²⁰ Pasak jos, ir prieš, ir po *De Malo* q. 6 intelektui priskiriamas ir formalusis, ir tikslo priežastingumas. „Tomo mąstymas visuose jo raštuose yra nuoseklus... Intelektas judina valią, nes jis suvokia pasirinkimo objektą, suvokia jį kaip turintį gėrio pagrindą, kuris valiai yra tikslo priežastis“.²¹

Lottinas parašė atsakymą, kuriame teigia, kad skirtingiems laikotarpiams priklausančiuose veikaluose formalųjį priežastingumą Tomas aptaria skirtingai.²² Iki *De Malo* q. 6 formos sąvoka esanti traktuojama kaip galutinis praktinis sprendimas ir svarstoma proto ir valios sąveikos problemos kontekste (Komentaruose Sentencijoms ir *Summae Theologicae Prima Pars*), tuo tarpu *De Malo* q. 6 forma esanti traktuojama kaip bendroji forma ir analizuojama objekto įtakos valios veiksmui problemos kontekste. Pastarajame veikale esą įrodoma, kad protas nėra tikslo priežastis.

Tačiau Lottinui ir Lonerganui oponavo labai autoritetingas tyrėjas Josephas Lebacqz S. J. Jis teigė, jog pokyčiai, apie kuriuos kalba Lottinas, daugiausia verbaliniai ir ne-

reikšmingi.²³ Jo manymu, pokyčio teorijos šalininkų pozicija yra „*une meconnaissance forcere*“, t. y. vienas didelis nesusipratimas. Intelektinį determinizmą esą galima aptikti visuose Tomo raštuose.²⁴

1961 metais George P. Klubertanzas S. J., remdamasis pokyčio teorija, Tomo laisvės teoriją pristato pagal vėlyvuosius, o ne pagal ankstyvuosius, kaip, pasak jo, įprasta, veikalus.²⁵ Įdomu, jog jis pateikia sąrašą Tomo laisvės teorijos tyrimų, publikuotų po to, kai pokyčio teorijos idėjos buvo pakankamai gerai žinomos akademinuose sluoksniuose, ir visiškai jų nereflektuojančių. Šis sąrašas gana ilgas.²⁶

Tačiau pokyčio teorijos šalininkų būrys augo. 1971 metais išėjo Riesenhuberio knyga, kurioje mėginami įrodyti metafiziniai valios prioriteto prieš intelektą pagrindai. Po jos sekė to paties autoriaus straipsniai, įrodinėjantys pokytį valios autonomijos doktrinos link vėlesniuose Tomo veikaluose.²⁷ Tais pačiais 1971 metais Bernardas Lonerganas S. J. išleido knygą *Grace and Freedom: Operative Grace in the Thought of St. Thomas Aquinas*, kurioje įrodinėjama, kad Tomo mąstymas pakito maždaug tuo metu, kai buvo rašomas *De Malo* 6 klausimas.²⁸ Lonerganas tvirtina, kad To-

²³ J. Lebacqz. *Libre arbitre et jugement*. Paris: Bruges, Desclée de Brouwer, 1960. 166 p.

²⁴ Ten pat. P. 35.

²⁵ G. P. Klubertanz. *The Root of Freedom in St. Thomas's Later Works // Gregorianum*. 1961. No 42. P. 701–724.

²⁶ Ten pat. P. 722–724.

²⁷ K. Riesenhuber. *Die Transzendenz der Freiheit zum Guten: Der Wille in der Anthropologie und Metaphysik des Thomas von Aquin*. Munich, 1971; *The Bases and Meaning of Freedom in Thomas Aquinas // Proceedings of the American Catholic Philosophical Association*. 1974. No 48. P. 99–111 ir *Der Wandel des Freiheitsverständnis von Thomas von Aquin zur frühen Neuzeit // Rivista di Filosofia Neo-scholastica*. 1974. No 66. P. 946–974.

²⁸ B. Lonergan. *Grace and Freedom: Operative Grace in the Thought of St. Thomas Aquinas*. Ed., J. Patout Burns. London: Darton, Longman & Todd, 1971.

¹⁹ Ten pat. P. 201. Beje, apie tai kalba ir Lottinas: *Liberte humaine...*, p. 54.

²⁰ R. Z. Lauer. *St. Thomas's Theory of Intellectual Causality in Election // New Scholasticism*. 1954. No 28.

²¹ Ten pat. P. 318.

²² D. O. Lottin. *La preuve de la liberté chez S. Thomas d'Aquin // Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale*. 1956. No 23.

mas laikui bėgant atsikratė keturių dalykų: laisvės nuo prievartos idėjos, šv. Alberto požiūrio, kad *liberum arbitrium* yra trečia, be valios ir intelekto, galia, paties *liberum arbitrium* termino ir galiausiai aristotelinės valios, kaip pasyvios galios, doktrinos. Lonergano knyga buvo plačiai skaitoma.

Matyt, ir dėl tos priežasties akademiniuose sluoksniuose pamažu įsitvirtino požiūris, kad Tomo žmogaus laisvės samprata laikui bėgant kito ar bent galėjo kisti.

Nepaisant pokyčio teorijos populiarumo, ji turi gausų oponentų būrį: jau minėtos Marianne Miller Childress ir Rosemary Z. Lauer, taip pat Gérardas Verbecke,²⁹ Lawrence'as Dewanas O. P.,³⁰ Servais Théodore'as Pinckaersas O. P.,³¹ Terry J. Tekippe³², Danielas Westbergas³³ ir kiti. Jie visi laikosi pozicijos, kad protas ir valia Tomo mokyme veikia tuo pat metu, harmoningai ir yra vienodai svarbūs; ir protą, ir valią Tomas akcentuojaš tai viename, tai kitame veikale priklausomai nuo to, koks klausimas analizuojamas; tai esą du tolygiai reikšmingi principai.

Vienas iš pagrindinių oponentų argumentų: pokyčio teorijos šalininkams sunku nurodyti, kada įvyko ryškiausias pokytis Tomo mąstyme. Buvo siūlomos įvairios datos: prieš *Summa Contra Gentiles*,³⁴ tarp *De Veritate* ir *Sum-*

ma Theologica,³⁵ po *Prima Pars*,³⁶ pradėjus *Secunda Pars*.³⁷ Tačiau kiekviena iš nustatytų ribų, pasak oponentų, gali būti kvestionuojama, nes ir po jos galima rasti tekstų, kuriuose yra intelektualizmo apraiškų.³⁸

Pokyčio teorijos oponentai kvestionuoja pačią galimybę traktuoti Tomo poziciją kaip evoliucionuojančią. Štai Westbergas nurodo į J. B. Korolecą ir jo atvejį vadina kurioziniu.³⁹ Jis esąs gera pamoka pokyčio teorijos šalininkams. Westbergas turi galvoje šio autoriaus straipsnį veikale *Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, kuriame įrodoma visiškai priešinga nei pokyčio teorijos tezė.⁴⁰ Pasak Koroleco, *Komentare Sentencijoms* Tomas akcentuoja valią bei tvirtina, kad *liberum arbitrium* gali būti identifikuojamas su valia, kuri *De Veritate* laikoma laisvės šaltiniu. Tuo tarpu *Summa Theologica* Akvinietis esą pabrėžiaš, jog intelektas, o ne valia „vaidina ryškiau-

²⁹ Lottin. *Liberte humaine...*

³⁰ Lottin. *La date...*

³¹ O. M. Pesch. *Philosophie und Theologie der Freiheit bei Thomas von Aquin in Quaest. disp. VI De Malo: ein Diskussionsbeitrag // Munchener Theologische Zeitung*. 1962. No 13. P. 1–25; B. Lonergan. *Grace and Freedom: Operative Grace in the Thought of St. Thomas Aquinas*. Ed. J. Patout Burns. London: Darton, Longman & Todd, 1971; H.-M. Manteau-Bonamy. *La liberte de l'homme selon Thomas d'Aquin: la datation de la question disputee De Malo // Archives d'histoire doctrinale et litteraire du moyen age*. 1979. No 46. P. 22.

³² Danielas Westbergas, pavyzdžiui, nurodo tokius tekstus, parašytus po *Prima Secundae* q. 1–21: a) *ST I–II*, q. 76, kur nuodėmei duodamas intelektualistinis pagrindimas; žmogus nusidedaš dėl nežinojimo; sprendimo padaryti nuodėmę procesas pristatomas praktinio silogizmo pavidalu ir apie valios vaidmenį jame nekalbama; b) *ST III*, q. 18, a. 4, analizuodamas, ar Kristus yra *liber arbitrii*, Tomas daro tai analogiškai *ST I*, q. 83, lyg jokio pokyčio analizuojant valios vaidmenį sprendime ir nebūtų buvę. O juk *Secunda Pars* buvo rašoma tuo pat metu kaip ir *De Malo* q. 6 (Westberg, p. 48–49).

³³ Westberg, p. 49–50.

³⁴ J. B. Korolec. *Free Will and Free Choice // The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed A. Kenny, N. Kretzmann, and J. Pinborg. Cambridge, 1982.

²⁹ G. Verbecke. *Le developpement de la vie volitive d'apres s. Thomas // Revue philosophique de Louvain*. 1958. No 56.

³⁰ L. Dewan. *The Real Distinction between Intellect and Will // Angelicum*. 1980.

³¹ S. T. Pinckaers. *Les sources de la morale chretienne: sa methode, son contenu, son histoire*. Fribourg, Paris, 1985.

³² T. J. Tekippe. *Lonergan's Analysis of Error: An Experiment // Gregorianum*. 1990. No 71. P. 353–374; *Lonergan and Thomas on the Will: An Essay in Interpretation*. Lanham, MD: University Press of America, 1993.

³³ D. Westberg. *Did Aquinas Change his Mind about the Will? // The Thomist*. 1994. No 58.

³⁴ T. Dewan. *Le 'Liber de bona fortuna' dans la theologie de s. Thomas d' Aquin // Revue des sciences philosophiques et theologiques*. 1928. No 17. P. 42.

sią vaidmenį žmogiškų būtybių moralinėje veiksenoje“.⁴¹ Taigi galima manyti, jog pokytis Tomo mąstyme įvykęs laikotarpyje tarp *Komentarų Sentencijoms* (1252–1256) ir *Summa Theologica* (1266–1273), bet priešinga kryptimi, negu teigiama Lottino-Lonergano teorijoje – nuo voliuntarizmo intelektualizmo link.

Tomo mąstymo pokyčio idėja nėra šio darbo tyrimo objektas. Vis dėlto vargu ar galima manyti, kad Tomas nuo pat pradžių žinojęs visus pagrindinius savo sistemos principus ir išivaizdavęs savo minties sistemą kaip visumą. Vargu, ar tai įmanoma. Mąstytojo minties evoliucionavimas yra natūralus procesas. Vadinas, jo pozicija vienu ar kitu klausimu, kaip taikliai nusako George'as P. Klubertanzas, „negali būti renkama kaip mozaika iš tekstų gabaliukų, neatsižvelgiant į tai, ar tai ankstyvieji, ar vėlyvieji darbai“.⁴² Tokia procedūra negali būti teisėta. Todėl, nors ir giliai nesvarstydami pokyčio idėjos teisėtumo, turime atsižvelgti į neišvengiamą jos išvadą: metodologinį imperatyvą tyrinėti Tomo veikalus chronologine tvarka ir atsargiai formuluoti bendruosius jo laisvės teorijos principus.

2. Valios santykio su galutiniu tikslu, arba žmogaus laisvės ribų, problemos tyrimai

Visi tyrėjai sutaria, kad Tomui valia, arba racionalus siekimas, būtinai linksta į galutinį tikslą. Žmogus būtinai nori būti laimingas. Šis noras grindžia kiekvieną jo veiksmą. Kita vertus, Tomas sako, jog valia yra iš prigimties nedeterminuota galia. Kaip suderinamas prigimtinis valios nedeterminuotumas ir būtinas jos polinkis į tikslą? Determinuota ar laisva valia ga-

lutinio tikslo atžvilgiu? O jei ir determinuota, ir laisva, kaip tai įmanoma?

1929 metais Lottinas paskelbia tyrimus, kaip *liberum arbitrium* konstruktas buvo vartojamas Tomo pirmtakų raštuose.⁴³ Jis parodo, kaip XII amžiaus teologai laisvės ir būtinumo problemą išsprendžia su labai populiariu tuo metu laisvės nuo prievartos idėjos pagalba. Tuomet jie aiškinosi, koku būdu laisvi yra Dievas, angelai ir palaimintieji, būtinai norintys gėrio, ir demonai, būtinai norintys blogio. Polinkio būtinumą jie tiesiogprilygino laisvei nuo prievartos. Pasak Lottino, Tomas, kaip ir Aleksandras iš Helso, Albertas Didysis ir Bonaventūra, perėmė iš savo pirmtakų laisvės nuo prievartos idėją. Taigi jam valia esanti laisva galutinio tikslo atžvilgiu laisvės nuo prievartos prasme.

1939 metais Antonas C. Pegis knygoje *St. Thomas and the Greeks* Tomo laisvės sampratą aiškina kitaip.⁴⁴ Jos pagrindas esanti kreacionistinė pasaulio samprata. Pegis svarsto Tomo vietą, pasak jo, viename iš ryškiausių XIII amžiaus intelektualinių konfliktų, konflikte laisvės klausimu. Pasak jo, būtent Tomo laisvės doktrina laimėjo lemiamą pergalę susidūrimo tarp graikiškojo bei arabiškojo pasaulio būtinumo sampratos ir krikščioniškojo kreacionizmo. Tomo laisvės teorijos šaknis, kertinis jos akmuo esanti pasaulio kūrimo idėja. Pegis kvestionuoja įprasta tapusią nuostatą dėl Tomo aristotelizmo būtent jo laisvės teorijoje. Tomą vadinti aristotelininku nesą tikslu, nes tiek Aristotelis, tiek Averojus, tiek kiti graikiškojo ir arabiškojo būtinumo požiūrio į tikrovę atstovai nepripažis-

⁴¹ Ten pat. P. 635.

⁴² G. P. Klubertanz. *The Root of Freedom in St. Thomas's Later Works // Gregorianum*. 1961. No 42. P. 703.

⁴³ D. O. Lottin. *Le libre arbitre chez saint Thomas d'Aquin // Revue thomiste*. 1929. No 12. perspausdintas *Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles*. Vol. 1. Louvain-Gembloux, 1942. P. 77–205.

⁴⁴ A. C. Pegis. *St. Thomas and the Greeks*. Milwaukee: Marquette University Press, 1939.

ta krikščioniškojo kreacionizmo. Plotino ir Avicenos emanacijos teorija jamprieštaraujanti lygiai taip pat, kaip ir helenistinė pasaulio samprata. Pasak Pegio, Akvinietis visų pirma transformavo graikiškąją būtinumo sampratą, o tik po to inkorporavo ją į savo kreacionizmu pagrįstos laisvės teorijos rėmus.

Sekančiais metais Pegis pakartoja šią poziciją publikacijoje, kurioje analizuoja laisvės ir būtinumo santykio problemą Tomo sistemoje.⁴⁵ Tomo laisvės teoriją jis laiko pagrįsta krikščioniškuoju kreacionizmu. Negana to, pasak Pegio, laisvės idėja gimusi būtent tame pasaulyje, kuriame universumas suvokiamas prasideda kūrimu. Tai jokiū būdu nesanti laisvės nuo prievartos idėja. Kūrimo idėja pagrįsta laisvė yra veikiau laisvė nuo būtinumo. Pasak Pegio, Tomas perėmė iš graikų ir arabų tikrovės būtinumo idėją, tačiau ją transformavo. Jis transformavo plotiniškąją dieviškojo būtinumo sampratą. Tomo sistemoje Dievui būdingi būtinumas ir sykiu autonomija bei nepriklausomybė. Dievo laisvė esanti greta Jo būtinumo, bet netapati jam. Moralės teorijoje laisvės ir būtinumo santykis Tomo analizuojamas valios kaip prigimties ir valios kaip racionalios sielos galios terminais. Taigi Pegio tyrimai ir išvados implikuoja mintį, jog valios santykyje su galutiniu tikslu nėra jokios laisvės. Čia ji yra valia kaip prigimtis, būtinai siekianti galutinio tikslo. Tik santykyje su priemonėmis jam pasiekti ji yra laisva, nedeterminuota valia, kaip racionali sielos galia, ir reprezentuoja kūrybinę žmogaus galią, kurios dėka jis vadinamas Dievo atvaizdu.

⁴⁵ Tai buvo pranešimas XVI kasmetiniame Amerikos Katalikų filosofinės asociacijos susitikime Detroite „Necessity and Liberty: an Historical Note on St. Thomas Aquinas“, kuris 1941 metais buvo atspausdintas tai pačiai asociacijai priklausančiame žurnale *The New Scholasticism*. No 1. P. 18–45.

Atvirai ir aiškiai šią tezę išdėstė ir nuosekliai gynė jėzuitas Bernardas Lonerganas. 1941 metais keliose straipsniuose jis paskelbė parašytą savo disertaciją tema *‘Gratia operans’: A Study of the Speculative Development in the Writings of St. Thomas of Aquin.*⁴⁶ Tezė apie valios santykį su galutiniu tikslu yra viena iš joje ginamų tezių. Pasak Lonergano, santykyje su tikslais valia negalinti būti laisva: „Tikslų tikrovėje laisvės klausimo nėra“.⁴⁷ Jei laisvė ką nors reiškianti, ji reiškianti tik laisvę nuo būtinumo. O tokia laisvė būdinga tik *liberum arbitrium*, priemonių pasirinkimo galiai. Laisvės priskyrimas tikslo norui esąs skotistinis, ne tomistinis reikalavimas. Valia Tomui nesanti tiesiog laisva. Ji – laisvės ir prigimties darinys.⁴⁸

1942 metais Lonergano mokytojas Domas Odonas Lottinas O. S. B. pakartoja prieš gerą dešimtmetį publikuotų tyrimų išvadą, kad Tomas kalba apie dvejetainę laisvę: ir pasirinkimo, ir valios.⁴⁹ Neabejotinai jo laisvės teorijoje turi vietos laisvės nuo prievartos idėja. Neabejotinai tokia laisvė būdinga valios santykiui su tikslu.

1951 metais Marianne Miller Childress paskelbia straipsnį, kuriame taip pat sprendžia žmogaus disponavimo galutiniu tikslu, arba jo laisvės ribų, problemą ir mėgina parodyti, kad Tomo sistemoje galima kalbėti apie laisvę nuo būtinumo net santykyje su tikslais.⁵⁰ Ji analizuoja metafizinę laisvo veiksmo struktūrą ir ypatingą dėmesį skiria pirmajam valios veiksmui.

⁴⁶ B. Lonergan. St. Thomas' Thought on *Gratia Operans* // *Theological Studies*. 1941. No 2. P. 289–324; 1942. No 3. P. 69–88, 375–402, 533–578.

⁴⁷ Ten pat. P. 232–233.

⁴⁸ Ten pat. P. 299–300, 329.

⁴⁹ D. O. Lottin. *Psychologie et Morale aux XII et XIII siècles*. Vol. I. Louvain-Gembloux, 1942. P. 262.

⁵⁰ M. M. Childress. Efficient Causality in Human Actions // *The Modern Schoolman*. 1951. No 3. P. 191–222.

mui *velle*. Šis veiksmas, kuris būtent ir reprezentuoja valios santykį su galutiniu tikslu, pasak jos, negalys būti būtinas. Jis nesąs determinuotas polinkis į determinuotą objektą. Tomizme nesąs tikslų pasirinkimo. Tačiau valios determinuotumas bendrojo gėrio, arba laimės, atžvilgiu nesąs visiškas: determinacija laimės atžvilgiu nesanti determinacija žinomo tikslo atžvilgiu. Žmogus galys ir turys pasirinkti, kam yra ta laimė. Šia prasme tikslo noras esąs laisvas ir moralinis veiksmas, už kurį žmogus atsakingas. Tuo tarpu priemonių noras esąs visiškai laisvas. Intelektų specifika jame pavaldi valios veikiančiajam priežastingumui.

Veikale *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas* Étienne'as Gilsonas taip pat kalba apie žmogaus laisvės ribas.⁵¹ Jo pozicija artima Marianne's Miller Childress pozicijai. Pasak jo, valia esanti ištikima bendrajam gėriui, kuris yra galutinis tikslas, arba palaima. Tačiau tai esąs formalus jos esmę konstituojantis principas. Mes nematome aiškiai, kas yra ši palaima, nematome, kad ji yra Dieve. Pasak Gilsono, laisvą veiksmą Tomas suvokiąs kaip svarytymų-sprendimų seką, kurios pradžioje yra pirmasis valios noras, inicijuojamas išorinio judintojo – Dievo. Dievas nesuteikiąs valiai būtino judesio. Jos judesys iš prigimties nedeterminuotas. Veiksmo vykdymo atžvilgiu ji esanti absoliučiai laisva. Viso, ko nori, ji norinti nebūtinai. Tik specifika joms atžvilgiu valia patiria būtiną palaimos poveikį.⁵²

Kitais, 1958, metais Jeanne Joseph Daly C. S. J. apgynė daktaro disertaciją Katalikiškame Universitete Vašingtone tema *The Metaphysical Foundations of Free Will as a Transcendental Aspects of the Act of Existence in the*

Philosophy of St. Thomas Aquinas.⁵³ Pasak jos, 'laisvės' kategorija puikiausiai tinkama žmogaus santykio su galutiniu tikslu diskursui. Laisvę Daly supranta kaip laisvę nuo prievartos, t. y. tapatina ją su prigimtinio polinkio būtinumu. Tiesa, savo poziciją ji išdėsto labai jau metafiziškai. Laisvę Tomo mąstyme ji traktuoja kaip „transcendentalinį būtybės tobulumą“, kaip „egzistencijos akto transcendentalinį aspektą“. Pasak jos, valios laisvė realizuojama dviejuose lygmenyse. Viename valia esanti nekintamai ištikima galutiniam tikslui. Ši ištikimybė yra autonomijos ir nepriklausomybės laisvė, arba pirminis egzistencijos akto transcendentalinis aspektas. Kitame lygmenyje valia absoliučiai indiferentiška dalinių gėrybių atžvilgiu. Ši jos laisvė yra priemonė aukštesniajai, autonomijos, laisvei. Ji yra antrinis egzistencijos akto transcendentalinis aspektas.

1960 metais Vernonas J. Bourke paskelbia istorinį-analitinį straipsnį, kuriame stoja greta Lonergano ir tvirtina, kad Tomo sistemoje galima kalbėti tik apie laisvą pasirinkimą, ne apie laisvą valią.⁵⁴ Valios judesyje, kuriuo ji būtinai siekia galutinio tikslo, jokios laisvės nesąs. Šią išvadą jis paskelbia, remdamasis tyrimo, kaip laisvės problema artikuliuojama nuo Augustino iki Marsilijaus Paduviečio, rezultatais.

1971 metais Bernardas Lonerganas vėl pristato tomistinės laisvės ir valios sampratos interpretaciją knygoje *Grace and Freedom: Operative Grace in the Thought of St. Thomas Aquinas*.

⁵³ J. J. Daly. *The Metaphysical Foundations of Free Will as a Transcendental Aspect of the Act of Existence in the Philosophy of St. Thomas Aquinas*. An abstract of a dissertation. Washington, 1958.

⁵⁴ V. J. Bourke. *Human Tendencies, Will and Freedom // L'Homme et son destin. D'après les penseurs du moyen âge*. Louvain-Paris, 1960. P. 71–84.

⁵¹ É. Gilson. *The Christian Philosophy of St. Thomas Aquinas*. London: Victor Gollancz LTD, 1957. 502 p.

⁵² Ten pat. P. 236–270.

nas.⁵⁵ Jis neatsisako savo tezės, kad Tomui valios laisvė negalima ir kad galima kalbėti tik apie pasirinkimo laisvę. Jis sutinka ir su Lottinu, kad Tomo veikaluose iš tiesų yra ir laisvės nuo prievartos idėja. Tačiau jis mėgina įrodyti, kad laikui bėgant ji išnyko iš moralinio Tomo diskurso, kad vėlyvuosiuose tekstuose jis atsikratė šio „ikifilosofinio viduramžių minties relikto“. Būtent šie tekstai reprezentuoja Tomo poziciją. O juose valia esą pristatoma kaip dvejiopa galia. Tikslu atžvilgiu ji esanti *voluntas mota et non movens*, t. y. pasyvi galia, kurios veiksmas negali būti laisvas. Negalį būti būtino ir sykiu laisvo noro. Valia esanti laisva tik priemonių atžvilgiu, kaip *voluntas mota et se movens*. Tik taip suprantamos valios funkciovime realizuojama žmogaus laisvė. Tikslas noras nesąs laisvas, nes jį inicijuoja ne pati valia, o Dievas. Jis esąs visų kitų norų pagrindas. Tuo tarpu priemonių norėjimui valia judinasave pati.⁵⁶ Pasak Lonergano, Tomo žmogaus laisvės teorijoje laisvas veiksmas reikalauja keturių dalykų: veiksmo lauko, kuriame objektyviai galimas daugiau negu vienas veikimo būdas; intelekto, grindžiančio daugiau negu vieno veikimo būdo mąstymą; valios, kuri nėra automatiškai determinuota vieno veikimo būdo atžvilgiu, ir valios, kuri judina pati save. Visus keturis dalykus Akvinietis pabrėžęs ne kartu, o skirtinguose veikaluose. Tačiau „išrinkimas vieno kurio iš keturių ir laikymas jo laisvės esme, ta prasme, jog laisvė išlieka ir tuomet, kai eliminuoti kiti elementai, nėra Tomo doktrina“. Visi keturi elementai esą būtinios ontologinės laisvės priežastys.⁵⁷

Tos pačios, kaip ir Lonerganas nuomonės yra ir Gérardas Verbecke. 1974 metais paskelbtame straipsnyje, skirtame lyginamajai Nemesijaus (IV a. pabaiga) ir Tomo laisvės sampratų analizei, jis tvirtina, jog Tomo sistemoje žmogus santykiyje su galutiniu tikslu nėra laisvas.⁵⁸ Akvinietis žmogaus laisvę matąs tik laisvame sprendime, arba pasirinkime. Laisvė neišeinanti anapus žmogaus sielos ribų. Žmogus nesąs laisvas ne tik savo santykiyje su galutiniu tikslu, nesąs laisvi ir jo veiksmai, nes realizuoti savo sumanymus jam gali būti sutrukdyta. Dėl šios Verbecke's interpretacijos galima diskutuoti, tačiau jis aiškiai klysta, kai tvirtina, kad Tomas suvokia laisvę ne kaip tobulumą, o veikiau kaip defektą, nes jos dėka žmogus esąs nestabilus, kad laisvės pagrindas esąs žmogaus buvimas iš nieko.

Diskusijoje dėl žmogaus laisvės galimybės jo santykiyje su galutiniu tikslu labai vertinga turėtų atrodyti lyginamoji Tomo ir Joano Duns Skoto valios teorijų analizė. Juk būtent Skotas yra tas autorius, kuris kalba apie absoliučią valios laisvę, apie jos gebėjimą sustabdyti net prigimtinį polinkį į galutinį tikslą. Tokią studiją 1985 metais paskelbė Patricas Lee. Joje jis siekia apibrėžti Tomo ir Skoto pozicijų laisvo pasirinkimo klausimu panašumus ir skirtumus.⁵⁹ Jo išvada: tikslo noras Tomui nesąs laisvas; pirmajam veiksmui valią judinąs Dievas; žmogaus laisvė apsiribojanti tik gebėjimu laisvai pasirinkti priemones galutiniam tikslui pasiekti. Tikslas noras Skotui yra laisvas, nes jis atmetąs aristotelinį principą: visa, kas juda,

⁵⁵ B. Lonergan. *Grace and Freedom: Operative Grace in the Thought of St. Thomas Aquinas*. Ed. J. Patout Burns S. J. London: Darton, Longman & Todd, 1971.

⁵⁶ Ten pat. P. 51–116.

⁵⁷ Ten pat. P. 96–97.

⁵⁸ G. Verbecke. Fatalism and Freedom according to Nemesius and Thomas Aquinas // *St Thomas Aquinas, 1274–1974. Commemorative Studies*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies. Toronto, 1974. P. 283–313.

⁵⁹ P. Lee. The Relation between Intellect and Will in Free Choice according to Aquinas and Scotus // *The Thomist*. 1985. No 49. P. 321–342.

judinama kieno nors kito. Todėl jam valia pirmajame judesyje judina save pati ir yra laisva pati iš savęs. Laisvė Skotui prasiplečianti net iki galimybės nemylėti Dievo, net ir regint Jo esmę. Vis dėlto Lee kvestionuoja įprastą Tomo ir Skoto supriešinimą, esą vienas – intelektualistas, kitas – voliuntaristas. Tomas, kaip ir Skotas, esąs voliuntaristas, nes *liberum arbitrium* jam yra valia.

1990 metais Terry's J. Tekippe publikuoja straipsnį,⁶⁰ o 1993 metais knygą,⁶¹ kur oponuoja Lonerganui, pasak jo, neteisingai supratu siam Akviniečio poziciją laisvės klausimu. Pasak Tekippe's, Tomui valios prigimtis yra laisva, todėl valia laisva tiek tikslo, tiek priemonių atžvilgiu. Galutinio tikslo noras yra būtinas ir sykiu laisvas.⁶² Jis laisvas, nes neprivers tas. Laisvė nuo prievartos esanti laisvos valios „esmė“, „minimali sąlyga“ arba „minimalus reikalavimas“.⁶³ Be to, šios pozicijos Tomas laikęs tiek ankstyvajame, tiek vėlyvajame kūrybos laikotarpyje.

J. Michaelis Stebbinsas polemizuoja su Tekippe ir gina Lonergano poziciją.⁶⁴ Jis mano, kad vėlyvajame laikotarpyje Tomas aiškiai atsisako laisvės nuo prievartos sampratos. Prievartos nebuvimas esąs minimalistinis reikalavimas ir gryna tautologija. Tokiu reikalavimu laisvė negalinti būti grindžiama. Taigi tikslo atžvilgiu laisvė negalima.

⁶⁰ T. J. Tekippe. Lonergan's Analysis of Error: An Experiment // *Gregorianum*. 1990. No 71. P. 353–374.

⁶¹ T. J. Tekippe. *Lonergan and Thomas on the Will: An Essay in Interpretation*. Lanham, MD: University Press of America, 1993.

⁶² Tekippe. Lonergan's Analysis of Error: An Experiment. P. 355.

⁶³ Tekippe. *Lonergan and Thomas on the Will: An Essay in Interpretation*. P. 9, 114.

⁶⁴ J. M. Stebbins. What did Lonergan Really Say about Aquinas's Theory of the Will? // *Method: Journal of Lonergan Studies*. 1994. No 2. P. 281–305.

Išvados

Istoriniai tyrimai ir pokyčio idėjos teoretikų darbai tolygūs revoliuciniam perversmui. Jie implikavo būtinybę Tomo minties tyrėjui matyti dar vieną – chronologinę – savo objekto dimensiją ir istorinį jo kontekstą. Tokia metodologinė maksima gana ilgai nesulaukė akademinės bendruomenės dėmesio. Jos renesansas prasidėjo praėjus penkiems dešimtmečiams po pirmųjų Lottino tyrimų paskelbimo, tik aštuntajame dešimtmetyje. Ją praktikaujantys tyrėjai pamažu griovė neoscholastines Tomo interpretavimo schemas ir mitus, savime išnyko iš esmės jų pagimdytos „Tomo etikos problemos“. Laisvas veiksmas vis dažniau imamas suvokti kaip vieningas ontiskai, tuo labiau chronologiškai. O diskursyvinė procedūra jo pažinimui imama ne iš *De Veritate*, bet iš *De Malo* q. 6, kur laisvas veiksmas suvokiamas kaip svarstymų-siekimų grandinė. Jos pradžia – pirmasis noras, inicijuojamas dieviškojo judesio, jos pabaiga – konkretus laisvas veiksmas. Grandinės vaizdinys nėra aliuzija nei į chronologiškai, nei į ontiskaiskirtingų elementų seką. Jis nurodo sąryšį tarp žmogaus imanencijos gelmių, kurias aprašant operuojama ribinėmis galutinio tikslo ir valios ar žmogaus laisvės kategorijomis, ir konkretaus jo judesio, turinčio laisvo veiksmo statusą. Tarpinių grandinės elementų gausa jokiu būdu nereiškia ribinių jos narių atitolinimo vienas nuo kito. Priešingai, pats grandinės vaizdinys reprezentuoja jų sąjungą, vienybę ir net tapatybę. Jis įgalina matyti konkretų veiksmą, kiaurai persmelktą ribinio žmogaus funkcionavimo, kuriame jis stovi galutinio tikslo akivaizdoje ir formuoja savo egzistencijai *quidditas*, esmę, determinuoja sau buvimo formą ar kryptį.

Taigi nauja metodologinė maksima atskleidė vėlyvųjų Tomo tekstų implikuojamą žmogaus santykio su savo galutiniu tikslu proble-

miškumą. Aiški veiksmo vykdymo laisvės galutinio tikslo atžvilgiu deklaracija, t. y. tvirtinimas, kad valia gali jo norėti arba nenorėti, reiškia, jog žmogus turi galimybę valdyti jo siekį, kad pats šis siekimas laisvas nuo būtinumo, trumpai tariant, kad žmogaus laisvė išsiplečia iki pat galutinio tikslo lygmens.

Žinoma, senų schemų ir mitų atsisakymas nėra visuotinis reiškinys. Iki šių dienų yra tyrinėtojų, ištikimų amžiaus pradžios mokykloms. Gaila, kad kartais toji ištikimybė reiškia

aklumą ir kurtumą kitaip matančių Tomą atžvilgiu.

Taip pat, deja, reikia pripažinti tai, ką rodo Tomo mąstymo apie laisvę tyrimų istorija: senų dogmų laidojimą joje lydi naujų dogmų gimimas. Tokia nauja dogma yra Tomo voliuntarizmas. Šimtmetį pradėję priskirdami Angeliskajam Doktorui intelektualisto vardą, jo tyrėjai, ypač pokyčio teorijos Tomo mąstyme šalininkai, šimtmetį baigia aiškiai linkdami matyti jį voliuntaristą.

THE 20-TH CENTURY'S INVESTIGATIONS OF ST. THOMAS AQUINAS'S THEORY OF HUMAN FREEDOM

Lina Šulcienė

Summary

This is the second part of the article which reviews the XX-th century's studies of St. Thomas Aquinas's theory of human freedom. The author analyses the studies of D. O. Lottin, B. Lonergan and other authors maintaining that there was the chan-

ge in Aquinas's thinking on the question of human freedom. Special attention is paid to the studies of the problem of the relation of man's will to his ultimate end or the problem of the limits of human freedom.

Įteikta 2000 12 10